कृषि विकास कार्यक्रम कार्यन्वयन निर्देशिका २०८०

दर्ता नं १५

खण्ड (क) कृषि विकास कार्यक्रमको प्राविधिक पक्ष

विषय प्रवेश कृषि प्रसार कृषि विकासको एक विधा हो जसले कृषकलाई नयाँ नयाँ प्रविधिहरू अपनाउन प्रोत्साहन गरी फाईदा लिन सहयोग पुऱ्याउँछ। कृषि प्रसारले आवश्यक सवो सामग्रीको सदुपयोग गराउन सिकाउने मात्र हैन, कृषकका समस्याहरूको समाधान समेत खोजी कृषक कहाँ पुऱ्याउँछ। कृषकलाई वास्तविक अर्थमा सहयोग पुऱ्याउन फिल्डमा कामगर्ने प्राविधिकहरूले विशेष किसिमको व्यवहार गर्न सक्नुपर्दछ। उनीहरू अत्यन्त पारदर्शी, इमान्दार र कर्मठ बन्नुपर्ने कुराको साथै कृषकसँगको आचरणमा पनि ध्यान दिनुपर्ने हुन्छ। कृषकको पक्षमा आफूलाई प्रस्तुत गर्न सके मात्र कृषक विश्वस्त हुन्छन् र नयाँ प्रविधि स्वीकार्दछन्।
विभिन्न प्रसारविज्ञहरूले कृषि प्रसारको परिभाषा एवं कार्यहरू आफ्नै ढगंबाट प्रस्तुत गरेको पाइन्छ, तापनि हाम्रो परिवेशमा प्रसारले मुख्यतया देहाय अनुसार तीन वटा कार्यहरू अँगालेको हुन्छ
१. शैक्षिक पक्ष यसले सूचना प्रवाह गरी जानकारी दिने, ठीक वेठीक छुट्याउन सक्ने सीप प्रदान गर्ने र सक्षम तुल्याउने गर्दछ।
२. अवलम्बन पक्ष यसले नयाँ प्रविधि कार्य व्यवहारमा अपनाउन प्रोत्साहित गर्दछ।
३. समाधान पक्ष यसले कृषकहरूको समस्यासँग परिचित रही विभिन्न निकाय वा व्यक्तिको समन्वयमा समाधान खोजी कृषककहाँ पुऱ्याउँदछ।

१. कृषि प्रसार कार्यक्रम

विद्यमान पद्धतिमा मुख्यतया कृषकहरूलाई समूहमा संगठित हुन सहयोग पुऱ्याइन्छ र उनीहरूको समूहलाई नै कृषि प्रसारको सुनियोजित एवं सशक्त माध्यमको रुपमा उपयोग गरिन्छ। समूह सम्बन्धी अवधारणाहरू भिन्ना भिन्नै हुन सक्ने भएतापनि यिनीहरूलाई सामान्यतया कुनै खास उद्देश्य हासिल गर्नको लागि कृषि विकास सेवा एवं प्रविधि प्रवाह गर्ने एउटा माध्यमको रुपमा लिइएको छ भने कृषकहरूले पनि समन्वयात्मक तथा सहभागिताको आधारमा प्राविधिक एवं अन्य सुविधाहरू प्राप्त गर्ने साधनको रुपमा लिएका छन्। अतः कृषक समूह सक्षम र प्रभावशील बन्न आवश्यक छ।
प्रभावशील कृषक समूहमा निम्न विशेषता सहित कार्य गर्ने क्षमता रहेको देखिन्छ।

- निर्दिष्ट उद्देश्य, समान चाहना, समस्या पहिचान गर्न र समाधानको लागि निणर्य गर्ने क्षमता।
- सबै सदस्यहरूको सक्रिय सहभागिता र भौतिक दूरी एकता तथा अन्य समानता।
- बलियो र गतिशील नेतृत्व।
- नियमित एवं कार्यमूलक वैठकहरू।
- योजनावद्ध तवरले काम गर्ने परिपाटी र आय आर्जनमा बृद्धि।
- आन्तरिक श्रोत साधनहरूको उपयोगमा जोड।
- वाह्यश्रोत साधनहरू उपलब्ध गराउन कृयाशील।

१.१ कृषक समूह
१.१.१ कृषक समूह गठन/पुनर्गठन

- गाउँका कृषकहरूलाई नयाँ समूहमा संगठित हुनको निमित्त कृषि प्रसार कार्यकर्ताहरूले लक्षित गाउँको विभिन्न ठाउँमा कृषक भेला गरी समूहको उपयोगिताबारे जानकारी गराउनुपर्दछ।
- नयाँ समूह गठन गर्नुपर्दा स्थानीय जनसमुदायहरूको भेला गरी समूहमा आवद्ध हुन आग्रह गर्ने र स्वस्फूर्त रुपमा गठन भई कृषि विकास शाखामा सम्पर्क राख्न आउने समूहहरूलाई समेत समेटी प्राविधिक सहयोग पुऱ्याउनुपर्दछ।
- कुनै स्थान विशेषमा पहिले देखि रहिरहेका कृषक समहूहरू छन् भने तिनको पहिचान गरी पुर्नगठन गर्नु।
- शुरुमा प्राविधिकहरूबाट सहयोग र राय सल्लाहका साथ कृषक समूह गठन गर्दा अति आवश्यक रजिष्टर्ड, कपी,कलम, फाइल, कागज जस्ता सामग्रीहरू उपलब्ध गराउनु प्रभावकारी हुन्छ।
- प्रत्येक आर्थिक वर्षमा नयाँ समूह भए गठन र पुराना भए पुनगर्ठन गरी कृषि सेवा केन्द्रहरूले समूह विवरण संकलन गर्नुपर्दछ।

➢ कृषि विकास शाखामा कृषक समूह दर्ता गरी तिनीहरूको अभिलखे राख्ने कार्यलाई नियमित रुप दिनुपर्दछ। यसको लागि कृषक समूहहरूलाई आ-आफ्नो समूह विवरण फाराम सहित दर्ताको लागि आवेदन गर्न उत्प्रेरित गर्नुपर्दछ।

समूह दर्ताको लागि निवेदन तथा विवरण फाराम

श्री कृषि विकास शाखा

…………………. ।

श्री कृषि विकास शाखा ……………………….. को सहयोगमा/हामी आफै संगठित भई …………… वडामा गठन भएको हाम्रो समूह दर्ता गरी पाउन निम्न विवरण सहित यो निवेदन गरेका छौं।

………………………..

समूह अगुवाको दस्तखत

मिति

समूहको विवरण

समूहको नाम ……………………………………………… स्थापना बर्ष …………

नगरपालिका …………. वडा नं. …………. गाउँ ……………………………………………………………………

समूहको मुख्य बाली १………………………………२………………………………………………३………………..

समूहको उद्दश्ेय………

सदस्य संख्या दलित……………..आदिबासी……………अन्य…………………जम्मा………………………………..

सदस्य संख्या पुरुष ……………..महिला ……………..जम्मा ………………………………………………………

पदाधिकारीहरूको नाम

क्र.सं.	नाम	पद	शैक्षिक योग्यता	उमेर	जग्गा क्षेत्रफल	दस्तखत

नियमित वैठक वस्ने दिन ………………… प्रति महिना समूहको हितकोष संकलन हुन सक्ने रु. ……………………

हाल सम्मको हितकोषमा जम्मा रकम रु. …………………

समूह विवरण अद्यावधिक राख्ने

कृषक समूहहरूको विवरण राख्दा समूहको क्रियाकलाप अनुसार सक्रिय अर्ध सकृय र निस्कृय समूह (गठन भएको तर समूह सदस्यहरू लाई विवरण थाहा नभएको पनि जनाई राख्नुपर्दछ।

समूह विवरण फारामको नमूना
कृषि विकास ....
कृषक समूहको विवरण

सि. नं.	समूहकोनाम, ठेगाना (वडा समेत)	हालको सदस्य संख्या		समूह अगुवाको नाम	स्थापना वर्ष	हितकोष रकम रु.	समूहको अवस्था (सकृय, अर्ध सकृय, निष्कृय)
		पुरुष	महिला				

१.१.२ अन्तर कृषक समूह प्रतियोगिता
पालिकामा रहेका कृषक समूहहरूको क्रियाकलाप एवं प्रगतिको आधारमा प्रतिस्पर्धात्मक मूल्यांकन गरी उत्कृष्ट समूहहरूलाई पुरस्कृत गर्नको लागि यो प्रतियोगिता सञ्चालन गरिन्छ ।

उद्देश्य

उत्कृष्ट समूहलाई पुरस्कृत गरी मनोबल बढाउने र कार्यमा सफलता लिने ।
कार्यविधि सर्वप्रथम प्रतियोगितामा भाग लिन चाहने पालिकाभित्रका कृषक समूहहरूको पूर्ण विवरण लिई तिनीहरूलाई सुचीकृत गर्नुपर्दछ । कृषि विकास समिति प्रतिनिधि सहित प्राविधिज्ञहरूको एक टोलीबाट निम्न आधारहरूमा मूल्यांकन गरी प्रथम, द्वितीय, तृतीय र सान्त्वना घोषित गर्नुपर्नेछ ।

मूल्यांकनका आधारहरू पूर्णाङ्क	
समूहको वैठक सञ्चालन र लिइएका निर्णयहरू	१०
हितकोष स्थापना र परिचालन अवस्था	१०
नेतृत्वको छनौट र विकास क्रम	१०
समूहले छर छिमेकमा पुऱ्याएको कृषि प्रसार सेवा	१०
समूह विवरण तथा अन्य रेकर्ड	१०
ग्रामिण विकास वैंक लगायत सम्बन्धित सरकारी एवं गैर सरकारी निकायबीचको सम्बन्ध	१०
अन्य समूहसंगको सम्बन्ध तथा अतिरिक्त कृयाकलापहरू	१०
समूहको श्रृजनशिलता/अग्रसरता	१०
समूह भित्रको संस्थागत विकास/टिम स्पिरिट	१०
समूहको कार्य सम्बन्धी वार्षिक योजना (सामाजिक सेवा समेतलाई विचार गर्नुपर्ने)	१०

१.१.३ उत्कृष्ट कृषक समूह सदस्य प्रतियोगिता
कृषक समूहहरूको उत्कृष्ट सदस्यहरूको यथार्थ पहिचान गरी पुरस्कृत गर्दा उनीहरू प्रोत्साहित भै काममा चाख वढ्न जाने हुँदा यस प्रतियोगिता अन्तर्गत वस्तुगत आधारमा उत्कृष्ट सदस्यलाई पुरस्कृत गरिन्छ ।

उद्देश्य– मानिस स्वभावैले आफ्नो कामको प्रतिफल चाहने प्राणी भएकोले जिल्लाका कृषक समूहहरूमा उत्कृष्ट काम गरी रहेका सदस्यहरूलाई उनीहरूको मनोबल वढाउँदै कदर गर्नु र अन्य सदस्यहरूलाई राम्रो काम गर्ने प्रतिस्पर्धात्मक वातावरण सृजना गर्नु ।

कार्यविधि– सर्वप्रथम कृषक समूहहरूलाई नै उत्कृष्ट सदस्यहरूको मूल्यांकन गर्न लगाउनुपर्नेछ ।
- कृषक समूहले गरेको निर्णयलाई कृषि को संयोजकत्वमा गठित मूल्यांकन समितिले पुनरावलोकन गर्नुपर्दछ ।

• कृषि विकास शाखाका प्राविधिक/विशेषज्ञ, सम्बन्धित कृषि विकास समितिको प्रतिनिधिको संयुक्त टोलीले निम्न आधारहरूमा सम्भाव्य सदस्यहरूको मूल्यांकन गरी वढीमा १० (दश) जना उत्कृष्ट सदस्यहरूको पहिचान गर्नुपर्नेछ।

मूल्यांकनका आधारहरू	पूर्णाङ्क
वैठक सञ्चालन र निर्णय लिन पु¥याएको योगदान	१०
हितकोष स्थापना गर्न नियमित रुपले रकम जम्मा गरे/नगरेको	१०
नेतृत्व लिने क्षमता	१०
समूह सदस्यले छरछिमेकमा पु¥याएको कृषि प्रसार सेवा	१०
समूह सदस्यले अरु सदस्यहरूलाई पु¥याएको सहयोग	१०
सम्बन्धित सरकारी एवं गैर सरकारी निकाय संगको सम्बन्ध	१०
अन्य समूहसंगको सम्बन्ध	१०
नयाँ काम गर्न श्रृजनशिलता/अग्रसरता	१०
समूह भित्रको संस्थागत विकास/टिम स्पिरिटको भावना	१०
समूहको कार्य सम्बन्धी वार्षिक योजना (सामाजिक सेवा समेतलाई विचार गर्नुपर्ने)	१०

यसरी छानिएका १० जना कृषकलाई कृषि विकास शाखालेनिर्धारित रकम पुरस्कार स्वरुप प्रदान गर्नुपर्नेछ।

१.३.४ कृषक समस्या पहिचान तथा समस्या समाधान गोष्ठी **(PCPS)**

कृषकका समस्याहरू पहिचान गरी ती समस्याहरू समाधान गर्ने गरी कृषि विकास कार्यक्रम तर्जुमा गर्न सके त्यस्ता कार्यक्रमहरू साच्चै नै प्रभावकारी हुन्छन्। कृषकहरूको निकटतम सहभागितामा समस्या पहिचान गर्ने विभिन्न तरिकाहरू जस्तै PRA, RRA, PCPS, FNA प्रचलनमा आएका छन्। यस्ता विधिहरू मध्ये कृषक समस्या पहिचान र समाधान विधि प्रयोग गर्न सरल देखिएकोले कृषि विकास कार्यक्रममा यो विधि प्रयोग गरी कृषक सहभागितामा समस्या पहिचान र समाधानको लागि कार्यक्रम तर्जुमा गर्ने गरिन्छ।

उद्देश्य–

• कृषकहरूको भेला वा भैरहेका समूह सदस्यहरूको वैठकमा कृषिका विद्यमान समस्याहरू पहिचान गर्ने।

• एक्ला एक्लै कृषकहरूको विचार र निर्णय भन्दा सबैको विचार निर्क्यौल गरी पहिचान गरिएको समस्या वास्तविक हुन्छ भन्ने भावना जगाउदै समूहका अनुभव आदान प्रदान गर्दै नयाँ खोज र विचार तर्फ उनीहरूलाई उत्प्रेरणा गर्ने।

• भिन्न भिन्न समस्याहरू माथि छलफल गरी समान मन्जुरीमा पुग्न सघाउदै त्यस्ता मन्जुरीबाट समस्या समाधानका उपायहरू पहिल्याउने।

• कृषक केन्द्रीत वा गाउँमुखी वातावरणको श्रृजना गर्ने।

कार्यविधि-

• समस्या संकलन र समस्या समाधान गोष्ठी सञ्चालन गर्न वैठकको मिति एवं गाउँ निश्चित भएपछि सहभागी हुने संख्याको आधारमा निम्न लिखित सामग्रीहरू संकलन गर्नुपर्दछ।

• कागज (सेतो फुल्स्केप), पेन्सिल, कागजका ठूला पानाहरू (करीव ५०x१०० से.मी.), विभिन्न रंगका चिनो लगाउने कलमहरू, सेलोटेप, धागो, पिन र थम्पिनहरू।

• करीव १५-२० मिनेटसम्म प्रत्येक सदस्यहरूलाई आफूले भोगेका समस्या ख्याल गर्न उत्प्रेरित गर्दै समस्या पहिचान शुरु गर्नुपर्दछ।

• आ-आफ्नो पहिचान भएका समस्याहरूको सूची तयार गरी त्यसै अनुरुप छलफल गर्न विभिन्न उप समूहमा विभाजित गर्नुपर्दछ। सहभागीहरूलाई आ-आफ्नो विचार व्यक्त गर्न र उप समूहको छलफलमा ज्ञान एवं अनुभव प्रदान गर्ने समान अवसर दिईनुपर्दछ।

• समस्या पहिचानको दौरानमा कृषि प्रसार कार्यकर्ताले उप समूहहरूलाई उनीहरूको वास्तविक काम के हो भन्ने स्पष्ट गर्नुमा मात्र सीमित रही माग भएको अवस्थामा मात्र सहयोग पु¥याउनुपर्दछ। यदि केही समूह सदस्यहरू निरक्षर छन् भने लेखपढमा सहयोग पु¥याउन लेखपढ गर्न जान्ने (स्कूलका केटाकेटी) सहयोगीको प्रवन्ध मिलाई उनीहरूको विचार टिपोट गरि दिनुपर्छ।

• सबै उप समूहहरू संगै वसेर प्रत्येक उप समूहले पहिल्याएका समस्याहरू संगसंगै राखी त्यस्ता समस्याहरूको पूर्ण सूची तयार गर्ने।

• त्यसपछि उप समूहहरू छुट्टा छुट्टै बसेर अन्तिम समस्या सूचीका समस्याहरू वर्गीकरण (Ranking) गर्ने। यसरी Ranking गर्दा गम्भीर समस्यालाई ठूलो अंक (नम्बर) दिएर क्रमशः घटाउँदै आउनुपर्दछ। (जस्तै ५, ४, ३, २, १)।

• उप समूहहरू पुनः संरचना गरी छुट्टै वैठक गर्ने। समूहबाट पारित समस्याहरू मध्येबाट माथिल्ला देखि ३० प्रतिशत समस्याहरूलाई प्राथमिकताको आधारमा छुट्याउनुपर्दछ। उप समूहहरूद्वारा छट्याईएको श्रेणी अभिलेखकर्ताले लेखी राख्नुपर्दछ।

• समूह सहमतिको आधारमा प्राथमिकता प्राप्त समस्याहरूको एउटा अन्तिम सूची तयार गर्नुपर्दछ। सो को अभिलेख वुझाउने मानिस वा अभिलेख कर्ताले राख्नुपर्दछ।

- कार्यक्रमहरू छुट्याउन तथा आगामी योजना वनाउन समूहको उपयोग गरिन्छ जसको माध्यमबाट छुट्याइएका वा सो मध्येबाट केही समस्याहरूको समाधान गर्न मद्दत मिल्दछ ।
- समूहले कार्यक्रमहरू क्रमबद्ध रुपमा तयार गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।
- यो समस्या संकलन र समस्या समाधानको प्रक्रिया आवश्यकतानुसार निरन्तर रुपमा चलि नै रहन्छ ।

१.२. पा लकास्तरिय कृषक तालिम

परिचयः कृषिका विभिन्न विषय विशेष तालिमहरूपा लकास्तरमा १-३ दिनसम्म सञ्चालन गरिनेछ । यस तालिम १५-२५ जना कृषक सहभागी हुनेछन् ।

उद्देश्य : कृषकहरूको विषय विशेष ज्ञान सीप अभिबृद्धि गर्नु ।

कार्यविधि :

➢ तालिममा सहभागी छनौट गर्दा, समूहमा योगदान पुऱ्याएको, आफूले सिकेको कुरा अरुलाई सिकाउन अग्रसर रही गाउँको कृषि विकासमा केही गरौं भन्ने भावना भएको कृषक हुनुपर्नेछ । तालिममा महिला कृषकलाई प्राथमिकता दिई मिश्रित समूहबाट समेत सकभर महिला सहभागी छनौट गर्नुपर्नेछ ।

➢ तालिम व्यवस्थापनमा संलग्न हुने प्राविधिकहरूसँग मिली तालिम कार्यक्रम तयार गरी तालिम संयोजकले निम्नानुसार कार्य गर्नुपर्नेछ ।

- ✓ सहभागी हुने कृषकहरूलाई तालिमको जानकारी गराई सहभागी हुन बोलाउने ।
- ✓ शैक्षिक सामग्रीहरू (श्रव्य-दृश्य सामग्रीहरू) को व्यवस्था मिलाउने ।
- ✓ तालिम कार्यक्रममा फिल्ड भ्रमण, फिल्ड तालिम, फिल्ड अध्ययनको व्यवस्था भएमा सम्बन्धित संस्थाहरूसंग पूर्व सम्पर्क राखी कार्यक्रम निश्चित गर्ने ।

१.३ घुम्ती स्थलगत कृषक तालिम

परिचय :विभिन्न कार्यक्रम निर्देशनालय अन्तर्गत रहेका फार्म/केन्द्र र कार्यालयहरुको प्रभावक्षेत्र भित्रका नगरपालिकाको पकटे क्षेत्रहरु तथा अन्य कृषक समूहरुलाई छोटो समय अवधिको कृषक स्तरीय तालिम सञ्चालन गर्ने कार्य जरुरी भएको र पकेट क्षेत्रका कृषकहरुको समस्या थलोमा समाधान गर्ने र समयसापेक्ष नयां प्रविधिहरु कृषक समक्ष पुऱ्याउन यस तालिमको अंहम् भूमिका रहेकोले यस किसिमको तालिम पकेट क्षेत्रमा तथा कृषक समूहहरुका बीचमा सञ्चालन गर्न आवश्यक महसुस भएको छ ।

उद्देश्य

१. बाली, वागवानी, मौरी, च्याउ लगायत अन्य महत्वपूर्ण प्रविधिको समय सापेक्ष रुपमा प्रसार एवं हस्तान्तरण गर्ने ।

२. सम्बन्धित बालीको पकेट क्षेत्र एवं कृषक समूहहरुलाई आइ परको समस्याहरुको स्थलगत रुपमै समाधान गर्ने ।

३. कृषकहरुलाई प्रविधि अनुसरण गर्न उत्प्रेरीत गर्ने र जागरुक कृषकलाई प्राविधिक ज्ञान दिलाउने ।

कार्यविधि :

१. घुम्ती स्थलगत तालिम १ देखि २ दिनसम्म हुन सक्ने छ ।

२. घुम्ती स्थलगत तालिम कृषक समूहमा सञ्चालन हुनु पर्नेछ ।

३. घुम्ती स्थलगत तालिममा न्युनतम १५ र बढीमा २५ जना सहभागी र सहभागीमध्ये ३३ प्रतिशत महिला सहभागिता हुनु पर्ने छ ।

४. घुम्ती स्थलगत तालिमममा सहभागी हुने कृषकहरुले दैनिक भ्रमण भत्ता र होटलबास खर्च पाउने छैनन् ।

५. घुम्ती स्थलगत तालिममा १ दिनमा ४ वटा कक्षा भन्दा बढि कक्षा राखिने छैन ।

६.तालिम सञ्चालन हुने मिति, समय र स्थान निश्चित गरी सो को जानकारी सम्बन्धित समुहमा गराउनु पर्नेछ ।

१.४ साना सिंचाइ विशेष कार्यक्रम

१. परिभाषा

साना सिंचाई विशेष कार्यक्रले पहाडमा बढीमा २५ हेक्टर र तराईमा बढीमा २०० हेक्टर सम्ममा (सिंचाई नीति) सिंचाई हुनेगरी नेपाल सरकारको तर्फबाट बढीमा रु. १ लाख ५० हजारसम्मको अनुदान दिने र उपभोक्ताको तर्फबाट कम्तीमा १५ प्रतिशत योगदान प्राप्त गरी सञ्चालन गरिने सिंचाईका स-साना स्किमलाई जनाउँछ । यो कार्यक्रम कृषक सहकारी संस्था/उपभोक्ता समिति वा संस्था/कृषक समूहहरुमा केन्द्रित रहेर मात्र कायान्वियन गरिनेछ ।

जलश्रोत ऐन २०४९ अन्तर्गत मान्यता प्राप्त हुने गरी स्थापित उपभोक्ता संस्था र क.वि.का./कृषि विकास शाखा अन्तर्गत वा अरु कसैबाट कृषि विकासको लागि स्थापित कृषक समूहहरु जस्ता उपभोक्ताहरुको सहभागितामा कार्यान्वयन योजना तयार पारी यस कार्यक्रम सम्बन्धी निर्देशिका अनुरुप कार्य सम्पादन गर्नुपर्नेछ ।

२. उद्देश्य
सिंचाईका स-साना स्किमहरु बनाएर कृषक सहभागिताको आधारमा देशका सम्पूर्णनगरपालिकाका कृषकलाई उत्पादन वृद्धिकोमाध्यमबाट आय आर्जनमा टेवा पुऱ्याउनुनै यसको प्रमुख उद्देश्य हो । यस कार्यक्रममा दलित, गरीब एवं महिला कृषकलाई प्राथमिकता दिइनेछ ।

३. प्रक्रिया

- ✓ सूचना प्रवाह गर्ने
- ✓ कृषक समूह/कृषक सहकारी संस्थाबाट निवेदन/दरखास्त लिने
- ✓ कृषि विकास शाखाबाट छनौट भएका स्किमहरु पारित गराउने ।
- ✓ लागत इस्टिमेट तयार गर्दा ५ प्रतिशत रकम कन्टिन्जेन्सी बापत छुट्टयाउने ।
- ✓ कम्तिमा १५ प्रतिशत रकम वा श्रमदान वा जिन्सी सामग्री उपभोक्ता/निवेदक संस्थाबाट योगदान लिने ।
- ✓ ओभरसीयर वा इन्जिनियर एवं कृषिका प्राविधिकहरुको रेखदेखमा स्किम कार्यान्वयन गराउने ।
- ✓ निर्धारित रकम सदपुयोग साथ स्किममा खर्च गरी फर फारक गर्ने ।
- ✓ कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन तयार गर्ने ।
- ✓ सम्पूर्ण प्रक्रियामा पारदर्शिता अपनाउने ।

१.५ उन्नत कम्पोजिट बीउ वितरण
कुनै स्थान विशेषमा सफलता पाएको कुनै पनि उन्नत या स्थानीय जातको बीउलाई सोही स्थानको आबहवासंग मिल्ने अन्य कुनै ठाउँमा उन्नत बीउ किट वा तरकारीको कम्पोजिट बीउ वितरण मार्फत विस्तार गर्न यो कार्यक्रम सञ्चालन गरिन्छ ।
उद्देश्य-
कुनै एक स्थानमा लोकप्रिय भएको बालीको बीउ त्यस स्थानको आसपासका कृषकहरूलाई जानकारी दिन सो बीउ प्रसारण गर्नु ।
कार्यविधि-

- ✓ कुनै एक ठाउँमा लोकप्रिय देखिएका स्तरीय बीउ खरिद गरी स-साना प्याकेटमा राखी निम्न कागजातहरू संलग्न राखी कृषकहरूलाई वितरण गर्नुपर्दछ ।
- ✓ बीउको जात, बीउ लगाउने समय, मल हाल्ने समय, सिंचाई गर्ने र कटानी गर्ने समय, अनुमानित उत्पादन, बीउ उपलब्ध हुने क्षेत्रहरू आदि विवरण भएको कागजातबाट सो बारे कृषकहरूलाई जानकारी गराउनुपर्दछ ।

● कृषकको नाम, ठेगाना, बीउ लगाईएको समय, प्रयोग भएको मलखादको मात्रा र समय, प्रयोग गरिएका प्रविधिहरू र समय, बीउ प्रति कृषकको धारणा जस्ता विवरणहरू रेकर्ड गर्नुपर्दछ । कृषकले मन पराएमा सोही बीउबाट क्षेत्र विस्तार हुन्छ ।

१.६ क्रप कटिङ्ग
विभिन बालीको उत्पादन सम्बन्धी आंकडा संकलन गर्ने विधि अपनाई गरिने बाली कटानलाई क्रप कटिङ्ग भनिन्छ । मुख्यतया यो कार्यक्रम बाली उत्पादनस्तर/दर अनमुान गर्न सञ्चालन गरिन्छ ।
उद्देश्य-
कुन कुन बाली कति कति उत्पादन भयो भन्ने उत्पादनस्तर/दर निर्धारण गर्न आंकडा लिनु ।
कार्यविधि-
गाउँपालिकामा विभिन्न बालीहरूको कुल उत्पादन अनुमान गर्न र उक्त बालीले ढाकेको क्षेत्रफल बाली विशेष निम्नानुसार समूहमा विभाजन गरी प्रत्येक समूहले ढाकेको क्षेत्रफल अनुमान गर्नुपर्दछ ।

- ✓ सिंचित क्षेत्रमा उन्नत जातले ढाकेको क्षेत्रफल
- ✓ असिंचित क्षेत्रमा उन्नत जातले ढाकेको क्षेत्रफल
- ✓ सिंचित क्षेत्रमा स्थानीय जातले ढाकेको क्षेत्रफल
- ✓ असिंचित क्षेत्रमा स्थानीय जातले ढाकेको क्षेत्रफल

✓ प्रत्येक उत्पादन प्रतियोगिताको कित्तामा निश्चित वर्गाकारकोनमूना क्षेत्रफलबाट बाली कटानी गर्नुपर्दछ। प्रति नमूना १० वर्ग मिटरको क्षेत्रफल कायम गर्नुपर्दछ र यस्ता ५ वटा randomized नमूनाबाट उत्पादन रकेर्ड लिनुपर्दछ।

१.७ बीउ बिजन आत्मनिर्भर कार्यक्रम

पृष्ठभूमि

कृषि क्षेत्रको विकास समयानुसार अघि बढी रहेको भएता पनि विगत एक दुई दशक यता अप्रत्यासित रुपमा जनसंख्या बृद्धि भईरहेकोले सोही अनुपातमा प्रति इकाई जमिनबाट उत्पादकत्वमा अभिबृद्धि गरी कृषि उत्पादनमा थप बृद्धि ल्याउनुअत्यावश्यक भएको छ। यस लक्ष्य प्राप्तिको लागि उत्पादनका प्रमुख कारक तत्वहरू सिंचाई, मलखाद, बाली संरक्षणको अलावा उन्नत बीउको प्रयोजन अति नै महत्वपूर्ण छ। स्तरीय बीउको प्रयोगबाट मात्र पनि उत्पादनमा १५-२५ प्रतिशत बृद्धि हुने तथ्य सर्वत्र सावित भई सकेको छ। नेपालमा हाल बीउ आपूर्ति गर्ने विभिन्न श्रोतहरू मध्ये कृषकहरू नै अग्र पंक्तिमा पर्दछन्। लगभग ९५% नेपाली कृषकहरूमा परम्परागत ढंगले खेती गरिएको बालीबाट बीउ संचय गरी धेरै वर्ष सम्म साल वसाली प्रयोगमा ल्याउने चलन छ। यस्तो किसिमको बीउ उन्नत जातको भएता पनि बीउको आनुवंशिक गुणस्तरमा ह्रास आईउत्पादनमा कमी भएको पाइन्छ। विद्यमान अवस्थामा कृषकले आफै संचय गरेको बीउमा उम्रने शक्ति र भौतिक शुद्धता न्यूनतम स्तरमा भएको पाइन्छ। अतः लगभग ९५% कृषकहरूले प्रयोग गर्दै आएको बीउको गुणस्तर सुधार्न सकेमा हालको कृषिको उत्पादनमा करिब २०% ले बृद्धि गर्न सकिन्छ।

उद्देश्य-

१) बीउमा आत्मनिर्भर बनाउन कृषकहरूको सहभागितामा गुणस्तरीय बीउ उत्पादन कार्यक्रम सञ्चालन गरी उचित मूल्यमा बीउको आपूर्ति समयमा गराउने।

२) कृषक समुदायमा गुणस्तरीय बीउको महत्व वारे जानकारी गराई यसको पय्रोग गर्न अभिप्रेरित गराउने।

३) राष्ट्रिय बीउ बिजन समितीबाट उन्मोचित नयाँ जातका बीउको समयमै बृद्धि तथा प्रसारण गराई उत्पादन अभिबृद्धिमा सहयोग पुऱ्याउने।

४) बीज बृद्धि कार्यक्रमलाई व्यवसायिकरण गर्ने तर्फ कृषक वा कृषक समूहलाई अभिप्रेरित गराउने।

कार्यक्रम तर्जुमा एवं सञ्चालन विधि

१) कृषि विकास शाखाले बीउ बिजनको महत्व एवं जिल्ला/नगर/गाउँपालिका भित्रका बीउ उत्पादन गर्न सकिने क्षेत्रहरू वारे कृषकहरूलाई जानकारी दिई उनीहरूलाई बीउ उत्पादन कार्यमा लाग्न प्रोत्साहित गर्ने।

२)प्रोत्साहित कृषकहरूसंग छलफल गरी सोही समयमा सही कृषकहरूको पहिचान गरी कृषक समूह गठन गर्ने र बीउ बिजन कार्यक्रममा संलग्न गराउने। कृषक छनौट गर्दा बीउ संचय गर्न सक्ने, उत्पादन साधन प्रयोग गर्न सक्ने, सहयोगी भावना भएका किसान वा कृषक समुह हुनुपर्नेछ। यस छलफलमा प्राविधिक ज्ञानको साथ साथै बीउ उत्पादक कृषकहरूलाई उत्पादित बीउ खाद्यान्नमा प्रयोग नगरी वेच विखन गर्नु पर्ने, वेच विखन कृषक आफैले वा कृषक समूहले नै गर्नु पर्ने जानकारी दिनु अति आवश्यक छ।

३)विभिन्न हिउँदे र वर्षे बालीहरूको बीज बृद्धि कार्यक्रम सञ्चालन गर्न क्षेत्रफल तोके पश्चात् आवश्यक श्रोत बीउ (मूल बीउ र प्रथम पुस्ता बीउ) को जात तथा परिमाण राष्ट्रिय बीउ बिजन समिति र बाली विकास निर्देशनालयलाई एक वर्ष अगावै पठाउनुपर्ने छ।

४)छनौट गरिएका कृषकहरूको खेत जग्गामा सिंचाई सुविधा हुनुपर्दछ, बीउ उत्पादनका लागि प्रति कृषक समूह पहाडमा न्यूनतम पाँच रोपनी र तराईमा एक हेक्टरको प्लट हनुपर्दछ। प्लट छनौट गर्दा समूहको निर्णयबाट एक भन्दा बढी कृषकहरूको प्लट वा एउटा मात्र कृषकलाई समावेश गर्नसकिनेछ।

५)उन्नत बीउ उत्पादन, बीउ संकलन, प्रशोधन, सुरक्षित संचय, र विक्री वितरण गर्ने तर्फ कृषक वा कृषक समूहलाई प्रोत्साहन गर्न आवश्यक सेवा टेवामा सहुलियत र सुविधाहरू प्रदान गर्ने।

६)कृषि विकास शाखाले सञ्चालन गर्ने विभिन्न शैक्षिक प्रदर्शन कार्यक्रमहरूको लागि मूल बीउ आवश्यक नभएको खण्डमा सञ्चालित बीज बृद्धि कार्यक्रमबाट उत्पादित प्रमाणित बीउलाई पनि प्रयोगमा ल्याउन सकिनेछ।

७)बीज बृद्धि कार्यक्रमबाट उत्पादन गरिएको बाली, जात, बीउको स्तर, क्षेत्रफल, उत्पादन परिमाण र गुणस्तरको प्रतिवेदन आदि सम्पूर्ण विवरण हरेक बालीको कटानी पछि कृषि विकास शाखामा पठाउनु पर्नेछ।

८)बीउ बालीको गुणस्तर नियन्त्रण गर्न नगर/गाउँपालिकाका तालिम प्राप्त प्राविधिकहरूले कमसेकम दुई पटक बीउ बाली निरीक्षण गर्ने।

९)बीउ उत्पादक कृषकहरूलाई गुणस्तरयुक्त बीउ उत्पादनमा सहयोग पुऱ्याउन आवश्यकता अनुसार निम्न उपकरणहरू र सामग्रीहरूको व्यवस्था मिलाईनेछ।

क) चिस्यान जाँच गर्ने उपकरण (Moisture Meter)

(ख) बीउ छर्ने समयमा बीउ परीक्षण गर्न Petry Dish तथा Plastic Tray, जसमा माटो वालुवा राखि बीउ परीक्षण गर्न सकिन्छ।

(ग) बीउको नमूना लिने (Seed Sampler)

(घ) बीउ उपचार गर्ने(Seed Treatment Drum)

(ङ) विभिन्न बालीको बीउको नमूनाहरू राख्ने (Plastic Container)

(च) Measuring Tape

(छ) तराजु (Pan type)

लक्षित वर्ग: बीउ उत्पादक कृषक/कृषक समुह/कृषक सहकारी
अनुदानको किसिमः उन्नत जातको मुल बीउ १०० प्रतिशत अनुदानमा बीउ उत्पादक कृषक कृषक/कृषक समुह/कृषक सहकारीलाई उपलब्ध गराउने ।

अनुसूची १

कृषि विकास शाखाले भर्नुपर्ने विजवृद्धि कृषक समूहको विवरण

१. विजवृद्धिमा संलग्न कृषक समूहको नाम–
२. ठेगाना
३. समूहमा रहेका कृषकहरुको संख्या
महिला..........पुरुष............. कूल.............
४. समूहको प्रकृति (बहुउद्देश्यीय/एकल)
५. समूहले विगतमा सञ्चालन गरेका गतिविधिहरु
क.
ख.
ग.
६. विजवृद्धिमा सञ्चालन गर्न शुरु गरेको मिति :
क) बालीहरु ....
ख) जातहरु ....
७. विजवृद्धि समूहको पूँजी
८. समूहको आमदानीको श्रोत
९. समूहको वैधानिकता (कृषि विकास शाखामा दर्ता/सहकारीमा दर्ता/जि.प्र.का.मा दर्ता/अन्य केही भए खुलाउने)
१०. समूहको आर्थिक कारोबारसँग सम्बन्धित व्यक्तिहरु
११. समूहको बैंक खाता सञ्चालन भए नभएको
क) भएको भए बैंक
ख) खाता नं.:
ग) बैंक मौज्दात
१२. समूहमा बीउ उत्पादन प्रविधिबारे ज्ञान भएका कृषकहरुको सख्ंया र नाम

क्र.सं.	कृषकको नाम, थर	सर्म्पक नं.

१३. गत वर्षको समूहको बीउ उत्पादन र विक्रीको वासलात

बाली	जात	क्षेत्रफल	उत्पादन	बीउको रुपमा विक्री			खाद्यान्नको रुपमा प्रयोग	बीउको रुपमा स्टक	कैफियत
				समुह भित्र	समुह बाहिर	जिल्ला बाहिर			

१४. यस आ.व. .... मा यस समूहले सञ्चालन गर्ने विजवृद्धि कार्यक्रमको विवरण
क) विजवृद्धिमा संलग्न कृषक संख्या
ख) विजवृद्धिमा गरिने बाली जात, क्षेत्रफल आदि

कृषकहरुको नाम/ठेगाना	बाली	जात	क्षेत्रफल	लगाइने बीउको स्तर	लगाइने बीउको श्रोत	तालिम पाए/ नपाएको	कैफियत

१५. समूहले उत्पादन गर्ने बीउको अनुमानित परिमाण
१६. उत्पादित बीउको हुन सक्ने अनुमानित खपत
क) समूह भित्र
ख) समूह बाहिर
ग) जिल्ला बाहिर

समूहको प्रतिनिधि	कृषि विकास शाखा प्रतिनिधिको
नाम	नाम
पद	पद
हस्ताक्षर	हस्ताक्षर
मिति	मिति

कृषि विकास शाखाले पालिकास्तरीय बीउविजन आत्मनिर्भर कार्यक्रम अन्तर्गत विशेष सहयोग कार्यक्रममा आवद्ध हुन चाहने खाद्यान्न विजवृद्धि कृषक समूहको सहमति पत्र

संलग्न अनुसूची १ अनुसारको विवरण भएकाकृषक समूह .... कृषि विकास शाखा ....सँग पालिकास्तरीय बीउ विजन आत्मनिर्भर कार्यक्रम अन्तर्गतको विशेष सहयोग कार्यक्रममा आवद्ध हुनका लागि कार्यक्रम कार्यान्वयन निर्देशिका अनुसार काम गर्न मञ्जुर भई यो सहमत पत्र दिएका छौं । सो अनुसार नभएमा नियमानुसार सहुँला बुझाउँला भनी संस्थाका तर्फबाट हामी तपशीलका व्यक्तिहरुले कृषि विकास शाखा .... का अधिकृत प्रतिनिधिको नाम........................... (पद) .... को रोहवारमा हस्ताक्षर गरेका छौं ।

तपशील
१) अध्यक्ष नाम हस्ताक्षर
२) सचिव नाम ,,
३) कोषाध्यक्ष नाम ,,

रोहवर कृषि विकास शाखाका प्रतिनिधि–
नाम
पद
हस्ताक्षर
मिति

१.८ मेटल सीडवीन वितरण
उद्देश्यः
- ✓ खाद्यान्न बालीहरुको बीउ विजनको भण्डारणमा हुन सक्ने नोक्सानीलाई सुरक्षा प्रदान गर्ने ।

कार्यविधिः
- ✓ खाद्यान्न बीउ विजन उत्पादन गर्ने व्यक्ति/समूहलाई सम्बन्धित कृषि विकास शाखाले मेटल सीडवीन वितरण गर्ने ।
- ✓ उच्च पहाडी जिल्लाहरुमा कम क्षमता भएका सी सेट का मेटलसीडवीन उपयुक्त देखिने भएकोले उक्त सेट वितरण गरिने ।
- ✓ नेपाल सरकारले निर्धारण गरेको दररेटको परल मूल्यमा १०० प्रतिशत अनुदान सहुलियतमा मेटल सीडवीन उपलब्ध गराइनेछ ।

लक्षित वर्गः बीज बृद्धि गर्ने कृषक, कृषक समुह/सहकारी
अनुदानको किसिमः बीउ भण्डारण गर्ने मेटल बीनमा १०० प्रतिशत अनुदान

१.९ बेमौसमी तरकारी खेतीको लागि प्लाष्टिक घर तथा थोपा सिचाँई
१.९.१ प्लाष्टिक घर निर्माणका लागि प्लाष्टिक टनेल वितरण

परिचय
बोट बिरुवाको सामान्य बृद्धि प्रक्रियाको लागि चाहिने आवश्यक बातावरणलाई प्रतिकूल मौसममा पनि प्लाष्टिक घरको सहयोगमा सो अनुकुलको वनाई उनीहरुको विकास र उत्पादन बृद्धि गर्ने प्रक्रिया र प्रविधि हो । एक रोपनीमा प्लाष्टिक घर बनाउन करिब ५६,८१५।- खर्च लाग्छ र त्यसमा बिशेष गरी बेमौसमी गोलभेंडा खेती गर्दा लगभग ८५,४००।- रुपैया प्रति बाली प्रति सिजनमा आम्दानी लिन सकिने कुरा बागवानी अनुसन्धान महाशाखा, खुमलटारको अध्ययनले देखाएको कुरा (डा. बुढाथोकी, २०६३) बजारमुखी तरकारी खेती भन्ने पुस्तकमा उल्लेख गरिएको छ ।

उद्देश्य
प्लाष्टिक घरमा बेमौसममा पनि मौसमी तरकारी जस्तै गणुस्तरको तरकारी उत्पादन गरी मौसमी तरकारीले भन्दा वढी आम्दानी लिन ।

निर्माण स्थलको छनौट
सम्म परेको पानी नजम्ने, हुरी बतास नलाग्ने, दिनभरी सूर्यको प्रकाश आउने जस्ता खुल्ला स्थानहरुमा निर्माण स्थलको छनौट गर्नु उपयुक्त हुन्छ ।

कुनकुन अवस्थामा प्लाष्टिक घरमा तरकारी खेती गर्ने ?
वढी वर्षाले निम्त्याउने रोग कीराबाट बालीलाई जोगाउन र जाडो मौसममा पनि वर्षे तरकारी खेती गर्न परेमा प्लाष्टिक घर प्रविधि अपनाइ तरकारी खेती गर्न सकिन्छ ।

कुन कुन तरकारी बाली कहिले लगाउने ?
यस भित्र सबै प्रकारका तरकारी बालीहरु लगाउन सकिएता पनि बेमौसममा बढी मुल्य जाने तरकारी बालीहरु जस्तै गोलभेंडा, कांक्रो, स्कुस, फर्सी र भेंडे खोर्सानीवाट धेरै फाईदा हुने कुरा विभिन्न अध्ययनहरुले देखाएको पाइएता पनि निम्नानुसारका तरकारी बालीहरु विभिन्न महिनामा लगाउन सकिन्छ ।
- ○ चैत्र देखि श्रावण सम्मः मुख्य बालीको रुपमा तपसिलका मध्य कुनै एक बालीको खेती गर्ने ।
  - ✓ गोलभेडा,खुर्सानी,काउली, वन्दा

✓ काँक्रा, जुकिनी फर्सी, वोडी

घुसुवा बालीको रुपमा तपसिलका मध्ये कुनै एक मुख्य बाली सँगसङ्गै लगाई खेती गर्ने ।

✓ बोडी, रातो कोसा हुने हिमाली लहरे राजमा, होचो बोडी र झाँङ्गे सिमी

- श्रावण देखि मंशिर सम्मः मुख्य बालीको रुपमा तपसिलका मध्ये कुनै एक बालीको खेती गर्ने ।

✓ गोलभेडा, काउली, **बन्दा**

✓ काँक्रा, रातो कोसा हुने हिमाली राजमा, चौमासे सिमी

घुसुवा बालीको रुपमा तपसिलका मध्ये कुनै एक बालीको खेती गर्ने ।

✓ प्याजको लागि सेट र लसुन य झाँङ्गे सिमी, झाँङ्गे बोडी य रायो, तोरी, पालुङ्गो, धनियाँ, ४० दिने मुला

- मंसिर देखि फाल्गुण सम्मः यी बालीहरु श्रावणमा लगाईएको मख्य बाली भित्र कार्तिक भित्र रोप्नुपर्दछ ।

✓ जुकिनी फर्सि, काँक्रो, केराउ य काउली, ब्रोकाउली, बन्दा, ग्याँठ, रायो, पालुङ्गो, चम्सुर

कसरी बनाउने ?

आफनै गाउंघरमा पाइर्ने बाँसको प्रयोग गरी कम लगानीमा नै बनाउन सकिने प्रविधि हो । बाँसको प्रयोग गर्दा पाकेको सोझो र खिरीलो बाँस छान्नुपर्दछ । नपाकेको काँचो बाँस प्रयोग गर्नु हुदैन । काँचो बाँस प्रयोग गर्दा चांडै कुहिएर नोक्सान हुने भएकोले राम्रोसँग पाकेको बाँस प्रयागे गर्न सिफारिश गरिएको हो ।

कार्यक्रमको लक्षित बर्गः तरकारी खेतीको पकेट क्षेत्र, सिचाँईको व्यवस्था भएको

✓ व्यावसायिक रुपमा तरकारी खेतीमा संलग्न प्रगतिशिल कृषकहरु ।

✓ तरकारी खेतीमा संलग्न कृषक समूह ।

✓ तरकारी खेतीमा सहकारीकरण भएका कृषक सहकारीहरु ।

कार्यक्रमको अनुदानको किसिमः प्लाष्टिक घर निर्माणका लागि प्लाष्टिक टनेल कम्तीमा ५० प्रतिशत अनुदानमा वितरण

१.२० थोपा सिचाई कार्यक्रम

प्लाष्टिक घरमा समुचित सिँचाई पानीको प्रयोग गरि उत्पादन तथा उत्पादकत्व बृद्धि गर्ने थोपा सिचाँई एक नविनतम प्रविधि हो । कम सिचाई पानीमा अधिकतम उत्पादन लिन यस प्रविधिको विस्तार गर्न यो कार्यक्रम संचालन गरिन्छ ।

उदेश्य

✓ थोरै भन्दा थोरै सिचाई पानिबाट अधिकतम तरकारी उत्पादन गर्न ।

✓ समुचित सिचाँई पानिको प्रयोग गर्न ।

कार्यविधि

- बेमौसमी तरकारी खेती पकेट क्षेत्रको पहिचान गरि प्लाष्टिक घर भित्र खेती गर्ने कृषकहरुलाई थोपा सिचाँई सेट वितरण गर्ने ।

लक्षित वर्गः प्लाष्टिक घर भित्र तरकारी खेती गर्ने कृषकहरु

अनुदानको किसिमः १०० प्रतिशत अनुदानमा साना सिचाँई सेट वितरण

१.२१ च्याउ उत्पादन प्रर्दशन तथा च्याउ वितरण

१.२१.१ च्याउ उत्पादन प्रदर्शन (कन्ये तथा गोव्रे च्याउ)

कन्ये तथा गोव्रे च्याउ उत्पादन गर्ने प्रविधि कृषकहरु समक्ष पुऱ्याउन यो कार्यक्रम सञ्चालन गरिन्छ ।

उद्देश्य- कन्ये तथा गोव्रे च्याउ उत्पादन गर्ने प्रविधि कृषकहरुलाई प्रदर्शन गर्नु ।

कार्यविधि-

✓ कन्ये च्याउ- यो प्रदर्शनको लागि आवश्यक पर्ने सामग्रीहरु पराल, प्लाष्टिक, च्याउको बीउ आदि व्यवस्था मिलाई कृषक समूह गठन भएको पकेट क्षेत्रमा प्रति कृषक समूह एउटा प्रदशर्न सञ्चालन गर्नुपर्नेछ ।

✓ गोव्रे च्याउ- यसको लागि अति आवश्यक पर्ने सामग्रीहरु पराल, एमोनियम सल्फेट, कृषि चुन, युरीया, डि.ए.पी. तथा च्याउको बीउ र विषादी औषधिहरुको व्यवस्था मिलाई कृषक समूह गठन भएको पकेटमा प्रति समूह एउटा प्रदर्शन सञ्चालन गर्नुपर्नेछ ।

१.२१.२ च्याउ बीउ वितरण
उन्नत बीउ किट जस्तै गरी च्याउ खेतीमा अभिरुचि राख्ने कृषकहरुलाई च्याउको बीउ वितरण गरिन्छ ।

उद्देश्य- कृषकहरुलाई च्याउ खेती गर्न प्रोत्साहित गर्नु ।

कार्यविधि- च्याउ उत्पादन समूह वा च्याउ उत्पादन पकेट क्षेत्रका कृषकहरुलाई कम्तीमा ५० प्रतिशत अनुदानमा बीउ उपलब्ध गराउनुपर्नेछ ।
लक्षित वर्गः बजार क्षेत्रका साना किसान तथा फर्म दर्ता भएका कृषक, कृषक समुह/सहकारी
अनुदानको किसिमः उन्नत बीउ तथा प्लाष्टिक थैलीमा कम्तीमा ५० प्रतिशत अनुदान
१.२२ गोठेमलमूत्र तयार गर्ने प्रविधि (भकारो सुधार प्रदर्शन) :
यसमा गहुँत संकलन ट्यांकी निर्माण गरी यसको सकं लन तथा संरक्षण गरिन्छ । गहुँतलाई बालीमा सोझै प्रयोग गर्ने तथा भकारोमा मिसाई गोठेमलको गुणस्तर बढाउने कार्य गरिन्छ । भकारोबाट गहुँत मिसाउनको अलावा गोठेमलबाट प्रमुख खाद्यतत्व मध्येको नाइट्रोजन तत्व नष्ट हनु नदिनको लागि छापो दिने, मल तर्काउने र चुहिएर तथा उडेर नोक्सान हुन दिनबाट जोगाउने गरिन्छ । यस अन्तर्गत वस्तुको लागि गोठ बनाउदा मुत्र नचुहिने अर्थात चुहिएर खेर नजाने खालको बनाउन कृषकलाई प्रेरित गरिन्छ ।
स्थानीय स्तरमा पाउने ढुंगा, छपनी आदि प्रयोग गरी कृषककै सहभागितामा गहुँत बग्ने खालको गोठको भूई निर्माणमा जोड दिइन्छ साथै बगेको गहुँतलाई नली मार्फत संकलन ट्यांकमा जम्मा गर्न ट्यांक र नलीको व्यवस्था गर्न उत्प्रेरित गरिन्छ ।
उद्देश्य : गोठबाट गोबर तथा गहुँतलाई संरक्षण गरी गहुँतलाई सोझै बालीमा प्रयोग गर्ने तथा गोठेमलको रुपमा प्रयोगमा ल्याई मलको गुणस्तर बढाउने ।

प्राविधिक मापदण्ड -
- मुत्र संकलनको लागि गोठ सुधार (इटा, ढुंगा, वालुवा, सिमेण्ट, पात पतिङ्गर आदिका लागि)
- गोठेमल खाडल/थुप्रो माथि छहारीको व्यवस्था ज्यामी ३ जवान
- साईनवोर्ड २.५ फीट x २ फीट

लक्षित वर्गः पशुपालन क्षेत्र (गाई तथा भैसी पालन)
अनुदानको किसिमः भकारो निर्माणमा ५० प्रतिशत अनुदान,

१.२३ माटो परिक्षण शिविर/माटो सप्ताह सञ्चालन तथा कृषि चुन वितरण

परिचय
योजनावद्ध रुपले खास ठाउकौ माटोको समस्यालाई प्रस्ट्याउन अभियानको रुपमा माटो परिक्षण शिविर सञ्चालन गरिन्छ । यस्तो शिविर एक हप्तासम्म सञ्चालन गरी माटो सप्ताहको रुप दिन पनि सकिन्छ ।
उद्देश्य

➢ कृषक सहभागितामा उर्वराशक्तिको जानकारी लिनुको साथै स्थलगत रुपमा माटो विश्लेषण गर्नु ।

➢ बाली उत्पादन क्षेत्रमा स्थलगत माटो विश्लेषण कार्य गरी माटो व्यवस्थापन सम्बन्धी प्रविधिहरु सिफारिश गर्नु । जस्तै अम्लीय माटो सुधारका लागि प्राविधिकको सिफारीस अनुसार कृषि चुन वितरण गर्नु ।

कार्यविधि :

➢ क्षेत्रीय माटो परिक्षण प्रयोगशालाले माटो परिक्षण शिविर सञ्चालन गर्न आवश्यक पर्ने रसायन, उपकरणहरु र प्राविधिक सेवा उपलब्ध गराउनुपर्नेछ ।

➢ कृषि विकास शाखाले कृषकहरुलाई कार्यक्रमवारे जानकारी गराई अन्य सबै व्यवस्थापन गर्नुपर्दछ ।

➢ नगर वा वडा स्तरीय माटो व्यवस्थापन तालिम संग आवद्ध गरी माटो परिक्षण शिविर सञ्चालन गर्नु प्रभावकारी हुन्छ ।

➢ माटो परीक्षण शिविर सञ्चालन कम्तीमा ४ दिन

- ✓ पहिलो दिन माटो परीक्षण (१०० नमूना)
- ✓ दोस्रो दिन माटो व्यवस्थापन तालिम/अन्तरकृया

कृषि चुन प्रयोग : माटो परिक्षण नतिजाको आधारमा देखिएको अम्लियपन घटाउन यो प्रदर्शन गरिन्छ ।

उद्देश्य : कृषि चुन प्रयोग गरी माटोको गुणस्तर अभिबृद्धि गराउन कृषकहरुलाई उत्प्रेरण गर्नु ।

कार्यविधि : माटो परिक्षण शिविरको नतिजा तथा अन्य अध्ययनको आधारमा कृषि चुन प्रयोग गर्न आवश्यक स्थानमा प्रदर्शन प्लटको आधा जग्गामा सिफारिश गरिए अनुसार चुन प्रयोग गरि प्रदर्शन गर्नुपर्दछ ।

प्राविधिक मापदण्ड -
- ✓ कृषि चुन बढिमा ३०० के.जी.
- ✓ साईनवोर्ड २.५ फीट X २ फीट
- ✓ पहाड १ रो., तराई १.५ कठ्ठा

१.२४ वागवानी विकास कार्यक्रम

३.१ फलफूल बाली

३.१.१ नयाँ नर्सरी स्थापना

फलफूल खेतीलाई टेवा पुऱ्याउन फलफूलका बिरुवाहरू स्थानीय कृषकद्धारा उत्पादन गराई सहज रुपमा बिरुवा उपलब्ध गराउन सञ्चालन गरिने यो कार्यक्रम फलफूल खेतीको वाहुल्य रहेका पालिकामा केन्द्रीत गरिन्छ ।

उद्देश्य-
- फलफूल खेती गर्न इच्छुक कृषकलाई स्थानीय आवहवामा उत्पादन गरिएका बिरुवा उपलब्ध गराउनु ।
- नर्सरी स्थापना गरी बोट बिरुवा आपूर्ति गर्ने व्यवसायीहरूलाई सक्षम तुल्याउने ।

कार्यविधि-
- फलफूल नर्सरी खेती गर्न इच्छुक कृषकहरूलाई नर्सरी स्थापना गर्नुभन्दा अगाडि निम्न अनुसारको शर्त गराउनुपर्दछ ।
- नर्सरी स्थापना गरेको २ वर्ष देखि वार्षिक बिरुवा उत्पादन क्षमता ५००० भन्दा कम हुन नहुने ।
- नर्सरी स्थापना गरेपछि कम्तिमा पनि ५ वर्षसम्म सञ्चालन गर्नुपर्ने ।
- फलफूल बिरुवा उत्पादन गर्दा तोकिए बमोजिमको फलफूल जात, रसायन, रुट स्टक रसाइन मात्र प्रयोग गर्नुपर्ने ।

उक्त शर्तहरू सहित सम्झौता गरेरमात्र इच्छुक कृषकहरूलाई नर्म्समा उल्लेखित सुविधाहरू उपलब्ध गराउन सकिनेछ ।

३.१.२ नर्सरी सुदृढिकरण

भई रहेका फलफूल नर्सरीहरूलाई सुदृढिकरण गराउन आवश्यक देखिएको अवस्थामा यो कार्यक्रम सञ्चालन गरिन्छ ।

उद्देश्य- भैरहेका नर्सरीहरूलाई सुदृढ गराउदै लैजानु ।

कार्यविधि- पालिका नर्सरीहरू के कस्ता अवस्थामा छन् अनुगमन गरी प्राविधिक टेवा पुऱ्याउँदा प्रभावकारी हुने देखिएमा यस्ता नर्सरीहरूलाई नर्म्समा तोकिएको सुविधा तथा सेवा उपलब्ध गराई सुदृढिकरण गर्नुपर्नेछ ।

३.१.३ नमूना फलफूल बगैंचा स्थापना

फलफूल खेती कृषकको अर्थोपार्जनका लागि एक आर्कषक व्यवसाय भएको र यसको लागि प्राविधिक ज्ञान सीप वढी आवश्यकता पर्ने भएकोले प्राथमिकता प्राप्त फलफूल क्षेत्रमा नमूनाको रुपमा बगैंचा स्थापना गर्न यो कार्यक्रम सञ्चालन गरिन्छ ।

उद्देश्य- प्रदर्शनको रुपमा नमूना बगैंचाहरू स्थापना गरी कृषकलाई पाखो जग्गाहरूमा फलफूल खेती गर्न प्रोत्साहित गराउने ।

कार्यविधि-

- एउटा फलफूल उत्पादन पकेट क्षेत्रमा एउटा भन्दा वढी नमूना बगैंचा स्थापना नगर्ने ।पालिका वढीमा ४ वटासम्म यस्ता बगैंचाहरू सञ्चालन गर्न सकिनेछ ।
- वहुसंख्यक कृषकहरूले हेर्न र सिक्न सक्ने गरी प्रदर्शन स्थल एवं कृषक छनौट गर्नुपर्दछ ।
- कृषकहरूको सक्रिय सहभागितामा मात्र नर्म्समा उल्लेख भए अनुसार सुविधाहरू उपलब्ध गराउनुपर्नेछ ।

३.१.४ नमूना बगैंचा व्यवस्थापन अनुसरण

स्थापना गरिएका नमूना फलफूल बगैंचाहरूले उत्पादन नदिएसम्म अर्थात फलफूलहरूको किसिम हेरी २-६ वर्षसम्म अनुसरण गरिन्छ ।

उद्देश्य- नमूना फलफूल बगैंचाहरूको रेखदेख तथा अनुसरण गर्नु/गराउनु ।

कार्यविधि- अनुसरणको क्रममा प्रतित भएका समस्याहरूको निराकरण गर्न आवश्यक पर्ने रासायनिक मल, रोग/कीरानाशक विषादी, निलोतुथो, चुन, आदिको लागि नर्म्समा उल्लेख भए अनुसारको सहयोग उपलब्ध गराउनुपर्दछ ।

३.१.५ व्यावसायिक बगैंचा स्थापना

विभिन्न भौगोलिक क्षेत्र अनुसार प्राथमिकता पाएका फलफूलहरू **(स्याउ, ओखरआदि)** व्यावसायिक तवरले उत्पादन गराउन यो कार्यक्रम सञ्चालन गरिन्छ ।

उद्देश्य- स्थानीय तथा वाह्य वजारमा माग पूर्ति गर्ने गरी फलफूल उत्पादन गर्न सहयोग पुऱ्याउनु ।

कार्यविधि- फलफूल बोट बिरुवाको कांटछांट गर्न सिकेचर, करौती, प्रुनिङ्ग गर्ने चक्कु, स्प्रेयर जस्ता उपकरणहरू नर्म्समा उल्लेख भ्ए अनुसार उपलब्ध गराउन सकिनेछ ।

३.१.६ व्यावसायिक बगैंचा व्यवस्थापन

व्यावसायिक स्तरमा स्थापना भएका बगैंचाहरूको व्यवस्थापन गर्न आवश्यक प्राविधिक सेवा टेवा पुऱ्याउन कार्यक्रम सञ्चालन गरिन्छ ।

उद्देश्य- व्यावसायिक स्तरमा स्थापना भएका बगैंचाहरूलाई प्राविधिक सेवा पुऱ्याई कृषकहरूलाई यसको प्रभाव देखाउनु ।

कार्यविधि-

- व्यावसायिक स्तरमा स्थापना भएका बगैंचाहरूले उत्पादन दिएसम्म (२-६ वर्ष पर्न आउने विभिन्न समस्या सुल्भाउन सघाउ पुऱ्याउनुपर्दछ ।
- प्रथम वर्षमा रासायनिक मल, रोग कीरानाशक विषादी, निलोतुथो, चुन आदिको लागि नर्म्समा उल्लेख भए अनुसार प्राविधिक सहयोग उपलब्ध गराई आउदा वर्षहरूमा यस्तो सहयोग घटाउँदै लैजानुपर्नेछ ।
- क्रमशः चौथो वर्षसम्म उपरोक्त सहयोग पुऱ्याएपछि पांचौ वर्षमा कृषकले नै बगैंचा व्यवस्थापन रेखदेख गर्नुपर्नेछ ।

३.१.७ बगैंचा समस्या निदान प्रदर्शन/अभियान

महामारीको रुपमा फैलिन लागेको रोग कीरा सम्बन्धी समस्या निदान गर्न फलफूल उत्पादन पकेट क्षेत्रहरूमा सम्बन्धित फलफूल विकास निकायहरूको संयोजकत्वमा यो अभियान सञ्चालन गरिन्छ ।

उद्देश्य- फलफूलको बोट बिरुवामा रोग कीरा तथा अन्य समस्या निदान गर्ने प्रविधि प्रदर्शन गर्नु ।

- समस्या निदान प्रदर्शन अभियानको रुपमा सञ्चालन गरी प्रभाव देखाउनु ।

कार्यविधि- रोग कीरा नियन्त्रण गर्न आवश्यक सामग्री/उपकरण आदि नर्म्समा उल्लेख गरिए अनुसार उपलब्ध गर्ने व्यवस्था मिलाई आवश्यक देखिएमा समस्या निदान प्रदर्शन अभियानको रुपमा कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुपर्दछ ।

१.२४.१ फलफूल बिरुवा वितरण

आयमूलक व्यावसायिक फलफूल बगैंचा स्थापना गर्ने उद्देश्यले नगरमा बर्षे फलफुल हिउदे फलफुल समेतका फलफूल बिरुवा वितरण गर्ने लक्ष्य रहेको छ ।

कार्यविधि:

- फलफूल बिरुवाको मूल्यको लागि नेपाल मुलुकको सरकारी वागवानी केन्द्रहरु तथा निजीस्तरका फलफूल नर्सरीहरुवाट उत्पादित फलफूलको बगैंचाको हकमा नेपाल सरकारको पूर्व स्वीकृत प्रचलित दररेट वमोजिम र भारतवाट आयात गरिने

स्याउ र ओखरका बिरुवाको हकमा सम्बन्धित क्षेत्रको चलन चल्तीको दरमा पत्रहरुको प्रतिस्पर्धाको आधारमा मूल्य निर्धारण गरिनेछ ।

- उपरोक्त फलफूलहरुको सम्भाव्य पकेटहरुलाई प्राथमिकता दिने र अन्य सभाव्य क्षेत्रहरुमा कृषक/कृषक समूहले व्यावसायिक फलफूल बगैंचा स्थापना गर्नुपर्नेछ ।

- व्यक्तिगत कृषक/कृषक समूहले कम्तीमा पनि एकै किसिमको बोट लगाउनुपर्नेछ ।

- सम्भाव्य पकेट क्षेत्रमा फलफुल बगैँचा निर्माणका लागि १०० प्रतिशत अनुदानमा फलफुल हिउदे फलफुलका विरुवाहरु वितरण गर्ने ।

१.२४.२ प्लाष्टिक क्रेट वितरण

फसलोपरान्त पश्चात् तरकारी तथा फलफुल भण्डारण, ढुवानी तथा बजारीकरणका लागि प्लाष्टिक क्रेट वितरण कार्यक्रम संचालन गर्ने लक्ष्य रहेको छ ।

उदेश्य

- उत्पादीत तरकारी तथा फलफुलको गुणस्तर नविगारी यथास्थीति कायम राख्न ।
- सजिलो भण्डारण, ढुवानी तथा हेण्डलिङ गर्न ।

कार्यविधि

- तरकारी तथा फलफुल को पकेट क्षेत्रमा कृषकहरुलाई आफ्नो उत्पादन सजिलै भण्डारण, ढुवानी तथा बजारीकरण गर्न प्लाष्टिक क्रेट वितरण गर्ने

लक्षित वर्गः तरकारी तथा फलफुलको पकेट क्षेत्र

अनुदानको किसिमः तरकारी भण्डारण गर्न प्लाष्टिक क्रेट कम्तीमा ८० प्रतिशत र फलफुल भण्डारण गर्न प्लाष्टिक क्रेट ८० प्रतिशत अनुदान

१.२७ कृषि यान्त्रिकरण–मेशिनरी औजार वितरण

कृषि उत्पादनमा आधुनिकीकरण, कम समयमा सरल तथा उन्नत प्रविधिबाट कृषिजन्य क्रियाकलाप गर्न कृषि यान्त्रिकरण कार्यक्रम अर्न्तगत विभिन्न मेशिन तथा औजारहरु वितरणका निमित्त यो कार्यक्रम संचालनमा ल्याईएको छ । देशमा विधमान कृषि क्षेत्रमा जनशक्तिको अभाव लाई निर्मुलीकरण गरी कृषि उत्पादन तथा उत्पादकत्व बृद्धि गर्न यस कार्यक्रम लागु गरिएको छ ।
फलफूल बिरुवाको काँटछाँटमा आवश्यक पर्ने सिकेचर र आरी, को खेतीबालीको रोग कीरा नियन्त्रणको लागि विषादी छर्न प्रयोग हुने फुट स्प्रेयर, धानको थ्रेसर, मकै छोडाउने मेशिन, हाते ट्याक्टर आदीमा कृषकहरुलाई अनुदान दिने ।

उदेश्य

- ✓ कृषि क्षेत्रमा आधुनिकीकरण गर्न ।
- ✓ कृषि क्षेत्रमा जनशक्ति अभावलाई न्युनिकरण गरी कृषि उत्पादन बृद्धि गर्न ।

कार्यविधि

- ✓ पकेट क्षेत्र वा अन्य सम्भाव्य क्षेत्रहरुमा व्यावसायिक फलफूल बगैंचा लगाउने कृषक/कृषक समूहलाई सिकेचर र आरी, खाधन्न बाली क्षेत्रका कृषकहरुलाई धानको थ्रेसर, मकै छोडाउने मेसिन उपलब्ध गराउने ।

- ✓ प्रत्येक ३०० बोट वा १ हेक्टर जग्गामा बिरुवा लगाउने कृषक/कृषक समूह वा १० जवानको कृषक समूहलाई १ वटा फुट स्प्रेयर उपलब्ध गराउने ।

- ✓ तरकारी पकेट क्षेत्रहरुमा व्यावसायिक तरकारी खेतीमा सहयोग पुऱ्याउन खेतबारी खनजोत गर्न हाते ट्याक्टर उपलब्ध गराउने।

लक्षित वर्गः सम्वन्धित बालीको पकेट क्षेत्रका कृषकहरु
अनुदानको किसिमः हाते ट्याक्टरमा ७० प्रतिशत, थ्रेसर र मकै छोडाउने मेशिनमा ५० प्रतिशत

१.२८ योजना, बजार विकास तथा आर्थिक विश्लेषण

पहुचँ नपुगिएका तथा तालिम गोष्ठिबाट समेटन् नसकिएका विषयहरुको खेती प्रविधि तथा अन्य जानकारीहरु कृषकहरु माज सरल र सुलभ तरिकाबाट पहुचँ पुऱ्याउन ब्रोसर/लिफलेट, बुकलेट, फ्लेक्स ब्यानर छपाई तथा वितरण, कार्यक्रम तथा प्रगति पुस्तिका

प्रकाशन,गाउँपालिकामा सञ्चालित र सम्पादित कार्यक्रमहरु तथा भए गरेका प्रगतिको साथै अन्य विवरणहरु समेत सम्बन्धित सबैलाई जानकारी गराउने उद्देश्यले यस किसिमको प्रकाशन गरिन्छ ।

उद्देश्य
प्रत्येक कृषि विकास शाखाले आफ्ना सबै एकाईहरु (बाली, बागवानी, योजना, माछा आदि) लाई समेटी वार्षिक कार्यक्रम, प्रगति, विशेष कार्यहरु र जिल्लाका अन्य वस्तुगत विवरणहरु प्रकाशन गर्नु ।

कार्यविधि-

- ✓ यो पुस्तिका प्रत्येक आ.व.को प्रथम चौमासिक सम्ममा निकाल्ने गरी व्यवस्था मिलाउनुपर्नेछ ।
- ✓ कार्यक्रम तथा प्रगति पुस्तिकाको प्रकाशन गर्नुपर्नेछ ।
- ✓ बजार अनुसन्धान तथा तथ्याङ्क व्यवस्था कार्यक्रमबाट प्रकाशित कार्यान्वयन निर्देशिकामा दिईएको ढांचामा आवश्यकता अनुसार हेरफेर ल्याई अन्य विषयलाई समेत समेटन् सकिनेछ ।

१.२९ भ्रमण कार्यक्रम

१.२९.१ अन्तर जिल्ला कृषक भ्रमण
परिचय : कृषकहरूलाई वरपरका जिल्लाका उत्पादन स्थल वा फार्महरूमा भ्रमण गराउँदै आईएको भएतापनि हालको परिप्रेक्ष्यमा यस्तो भ्रमणलाई बाली उत्पादन कार्यक्रमसंग आबद्ध गराउनुपर्दछ । यस्तो भ्रमणबाट विभिन्न कृषकहरूले जिल्लाहरूमा कृषि प्रविधिहरूबारे अवलोकन गरी सिक्ने मौका पाउँदछन् ।

उद्देश्य - कृषकहरूलाई नौलो (उन्नत) प्रविधि देखाएर त्यसबाट प्रभावित भई नयाँ प्रविधि अवलम्बन गर्न सघाउ पुऱ्याउनु ।

कार्यविधि -

- ✓ भ्रमणको लागि केही पढेका, सिक्न सक्ने र सिकाउने भावना भएका कृषक वडा कार्यालयको सिफारीस अनुसार छनौट गर्नुपर्दछ ।
- ✓ भ्रमण कार्यक्रम (अवलोकन स्थल, वस्ने स्थान आदि) अग्रीम रुपमा तयार गरी भ्रमण गरिने स्थल एवं सम्बन्धित व्यक्तिहरू तय गरी भ्रमण कार्यक्रम प्रारम्भ गर्नुपर्दछ ।
- ✓ भ्रमणको सुरुमा परिचय लिने दिने गरी कार्यक्रम स्पष्ट रुपले वताई दिनुपर्दछ ।
- ✓ भ्रमणको क्रममा सबैलाई सक्दो सहुलियत दिई लाभप्रद तुल्याउनुपर्दछ र अन्त्यमा समीक्षा गर्नुपर्दछ ।

अवधि - ३-५ दिन कृषक आफनो वडाबाट भ्रमण शुरु गर्न, सदरमुकाममा भेला हुन र फर्कन बाटोको म्याद बाहेक)

.
१.३० टि.पि.एस. **(true potato seed)** बियाँद्वारा बीउ आलु उत्पादन कार्यक्रम
क) प्राविधिक पक्ष

- बीयाँद्वारा बीउ आलुउत्पादन गर्न सिफारिश गरिएको प्रविधि अपनाउनुपर्दछ ।
- बाली तयार भैसकेपछि सम्बन्धित प्राविधिकको उपस्थितिमा कार्यक्रम संचालन पकेट क्षेत्र तथा आसपासका कृषकहरुलाई भेला गराई मूल्याङ्कन अन्तरक्रिया कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुपर्नेछ ।

लक्षित समूहः बीउ/खायन आलु उत्पादक कृषक/कृषक समूह
अनुदानको किसिमः टि.पि.एस.बीउ वितरणमा १०० प्रतिशत अनुदान

आलुको बियाँ प्रयोग गरी आलुखेती गर्ने प्रविधि प्रसार गर्ने उद्देश्यले यो कार्यक्रम सञ्चालन गरिन्छ । यो कार्यक्रम सञ्चालन गर्न आलुखेती गरिने पकेट क्षेत्रहरु खासगरी स्थानीय बीउ आलु प्रयोग गर्नुपर्ने क्षेत्र तथा उन्नत बीउ आलु ढुवानी गर्न पायक नपर्ने सिंचित क्षेत्रलाई प्राथमिकता दिनुपर्दछ । कार्यक्रम प्रभावकारी बनाउन आलुको पकेट क्षेत्रमा सन्चालन गर्नुपर्नेछ ।

उद्देश्य

आलुको बियाँ बाट आलु उत्पादन गर्ने प्रविधि प्रसारण गर्ने ।

कार्यविधि

- कार्यक्रम सञ्चालन स्थलको छनौट गर्दा आलुबीउ ढुवानी गर्न पायक नपर्ने क्षेत्र जहाँ बीउ आलुको अभाव हुन्छ, त्यस्तो पकेट क्षेत्रमा सञ्चालन गर्नुपर्नेछ ।

१.३२ मौरी विकास तथा मह उत्पादन कार्यक्रम

पृष्ठभूमि

मह एक पौष्टिक दृष्टिकोणबाट महत्वपुर्ण मौरी जन्य उत्पादन भएकोले यसको माग दिनानुदिन बढ्दै गईरहेको छ । मह मौरीबाट उत्पादन हुने एक प्रांगारिक उत्पादन भएकोले यसको उत्पादन र उत्पादकत्व बृद्धि गर्न सकेमा यसले सहजै अन्तरराष्ट्रिय बजार समेत पाउने र ब्यावसयिकताबाट आय आर्जनमा महत्वपूर्ण योगदान दिन सक्ने देखिन्छ ।

उद्देश्य

- एक घर एक घार भन्ने नारा सहित नगरका प्रत्येक घरलाई मौरी घार राख्न प्रेरित गर्ने ।
- दीगोरुपमा मौरीपालन कृषकहरु बृद्धि गर्दै सीमान्तकृत तथा गरीब कृषकको आयआर्जनमा बृद्धि गर्ने
- सम्भाब्य क्षेत्रका घर घरमा मौरी पालन भै महको सेवनबाट स्वास्थमा सुधार ल्याउने ।

लक्षित वर्ग

- गरीब तथा सीमान्तकृत कृषक समूहहरु यस कार्यक्रमबाट लाभान्वित हुनेछन् ।

कार्यक्रमको सम्भाव्य प्रतिफल

कृषकहरु स्वःस्फूर्त भई मौरी पालनमा लागिरहने छन् । कम आयश्रोत भएका वा आर्थिक बिपन्नताका
साथ जीवन यापन गरिरहेका कृषकहरुको दीगो रुपमा आय आर्जन बृद्धि भई जीवनस्तर तथा स्वास्थमा सूधार हुनेछ । साथै मौरी पालन उनीहरुमाझ पनि व्यावसायिक रुपमा अगाडि बढ्नेछ ।

कार्यविधिः

- मौरी चरनको लागि उपयुक्त भई सम्भाबित कार्य क्षेत्रहरुको छनोटको लागि कृषक समूहको मागको आधारमा स्थलगत निरिक्षण गर्ने ।
- कृषि प्राविधिक टोलीले स्थलगत निरिक्षण र मौरी पालनका लागि उपयुक्त क्षेत्रका कृषकहरुलाई ५० प्रतिशत अनुदानमा आधुनीक मौरीको घार उपलब्ध गराउने ।

१.३३ प्लाष्टिक पोखरी निर्माण –प्लाष्टिक सिथ वितरण

पृष्ठभूमि

सिंचाईको सुविधा नपुगेको क्षेत्रहरुमा कम लागतमा वर्षातको पानी संकलन र जमिनमा बगेको भल पानीका साथै घर र गोठ/गुहालीमा परेको आकाशे पानीलाई संकलन गरी कृषकहरुलाई सिंचाई सुविधा उपलव्ध गराउन अधिकतम रु. तीस हजार सम्म अनुदान सहयोग दिई कृषक वर्गमा राहत गर्न यो कार्यक्रम तयार गरिएको छ । व्यवसायिक तरकारी खेती एवं आय आर्जनको पृष्ठभूमिमा सञ्चालन गरिने यो कार्यक्रम अनुसार कृषक/कृषक समूह/कृषि सहकारी संस्था/उपभोक्ता संस्था वा समिति लाई कार्यक्रम उपलव्ध गराईने छ ।

उद्देश्य

- सिंचाईको सुविधा नपुगेका क्षेत्रहरुमा कम लागतमा प्लाष्टिक पोखरी निर्माण गरि तरकारी खेती लगायत विभिन्न सम्भाव्य बालीहरुको खेती प्रवर्द्धन गरी रोजगारी र आय आर्जन बढाई गरीवी न्यूनीकरणमा टेवा पुऱ्याउने ।

- परिभाषा
- प्लाष्टिक पोखरी भन्नाले सिंचाई सुविधा नपुगेको क्षेत्रमा पोखरीको क्षमता अनुसार प्रति प्लाष्टिक पोखरी २ देखि ३ रोपनी वा सो भन्दा वढी जमीनमा सिंचाई हुने गरी नेपाल सरकारको तर्फबाट प्लाष्टिक सिथ र अन्य आवश्यक सामाग्री खरिदको लागि अनुदान सहयोग र उपभोक्ताको तर्फवाट पोखरी निर्माणको लागि खाडल खन्ने लगायत अन्य कामको लागि आवश्यक खर्च उपलव्ध गराइ निर्माण गरिने पोखरीलाई जनाउँदछ ।

- कृषि सहकारी संस्था/उपभोक्ता संस्था वा समिति/कृषक समूह भन्नाले मान्यता प्राप्त हुने गरी स्थापित सहकारी संस्था/उपभोक्ता संस्था वा समिति/जिल्ला कृषि विकास कार्यालय/कृषि विकास शाखा अन्तर्गत वा अन्य निकायवाट गठन एवम् दर्ता भई कम्तिमा एक वर्षको अवधि पुरा गरेका, नियमित बैठक बस्नुका साथै समूह सञ्चालन पद्धति एवम् प्रक्रियाहरु अनुसार सञ्चालन भैरहेका र कृषि विकासको लागि सकृय रुपले कृषि विकास शाखाको सम्पर्कमा रही क्रियाशील रहेका कृषक/कृषक समूहहरुलाई जनाउँदछ ।

- आयोजना भन्नाले यस कार्यविधि अनुसार जिल्ला कृषि विकास कार्यालयको अनुदान सहयोग र उपभोक्ता संस्था/समिति/समूह/ व्यक्ति को नगद रकम वा जिन्सी वा श्रमदान समेतमा गरिने प्लाष्टिक पोखरी निर्माण योजनालाई जनाउँदछ ।

छनौटका आधारहरू
छनौट गर्नु अगाडि देहायका आधारहरुलाई ध्यान दिनुपर्नेछ ।

- सिंचाई सुविधा नपुगेका सुख्खा क्षेत्रलाई प्राथमिकता दिई कार्यक्रम सञ्चालन गर्नु पर्दछ ।

- कृषक समूहको लागि आयोजना छनौट गर्ने सम्बन्धमाकृषि विकास शाखा अन्तर्गत वा अन्य निकायवाट गठन एवम् दर्ता भई कम्तिमा एक वर्षको अवधि पुरा गरेका, नियमित बैठक बस्नुका साथै समूह सञ्चालन पद्धति एवम् प्रक्रियाहरु अनुसार सञ्चालन भैरहेका र कृषि विकासको लागि सकृय रुपले कृषि विकास शाखाको सम्पर्कमा रही कृयाशील रहेका कृषक समूहको लागि मात्र आयोजना छनौट गर्नु पर्नेछ ।

- जन सहभागिताको आधारमा स्थानिय श्रोतको बढी परिचालन गर्ने सक्षम उपभोक्ता समिति वा संस्था/कृषक समूह/कृषकलाई केन्द्रित गरी कार्यक्रम सञ्चालन गर्नु पर्दछ ।

- प्लाष्टिक पोखरी निर्माणको लागि उपभोक्ताले आफ्नै पहल र श्रमदानमा खाडल खन्ने प्रतिवद्धता गर्नु पर्नेछ ।
- पोखरी निर्माण गर्दा मागमा आधारित व्यवसायिक तरकारी खेती गर्ने कृषकलाई केन्द्रित गरी गर्नु पर्दछ ।
- छनौट भएका आयोजना सोही आर्थिक वर्ष भित्र पुरा हुनुपर्ने ।
- प्रतिकुल वातावरणीय असर न्यून पार्ने किसिमका आयोजनाहरुलाई प्रोत्साहित गर्ने ।
- नगर कृषि विकास समितिको निर्णयबाट यो कार्यक्रम स्वीकृत हुनेछ ।

लक्षित वर्ग: खुख्खा क्षेत्रका कृषकहरु
अनुदानको किसिम: प्लाीष्टक पोखरी निर्माणका लागि प्लाष्टिक सिथ कम्तीमा ५० देखि १०० प्रतिशत अनुदानमा उपलब्ध गराउने ।

१.३४ कृषि विकास समितिको गठन

- कृषि विकास शाखामा अनुदानका लागि कृषक/कृषक समुह/कृषक सहकारीहरुले बाट पेश भएका आवेदन फारमको मुल्यांकन, अनुगमन तथा छनौटका लागि तपसिल अनुसारको छ (६) सदस्यीय समिति गठन गरि कार्यन्वयनमा ल्याउने । यस समिति आवश्यकता अनुसार नगरका जनप्रतिनिधि तथा अन्य कर्मचारीहरुलाई आमन्त्रित गर्न सकिनेछ ।

पदाधिकारी

पदाधिकारी		संख्या
१. प्रमुख प्रशासकिय अधिकृत	संयोजक	
२. संयोजक, आर्थिक विकास समिति	सदस्य	१
३. शाखा प्रमुख, पशुसेवा शाखा	सदस्य	१
४. सभा सदस्य मध्येबाट नगर प्रमुखले तोकिएको (१ पुरुष, १ महिला)	सदस्य	२

५. शाखा प्रमुख, कृषि विकास शाखा सदस्य सचिव		१
जम्मा		६ जना

१.३५ कार्यक्रम संचालन प्रक्रिया

पालिकामा कृषि कार्यक्रम संचालनका लागि तपसिल अनुसारका शाखा तथा समितिहरुको भुमिका रहने छ .

१	बार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम, कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि/कार्ययोजना/मापदण्ड प्रस्ताव गर्ने	कृषि विकास शाखा
२	बार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम र कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि छलफल गरी आर्थिक विकास समितिमा पेश गर्ने तथा कार्ययोजना र मापदण्ड स्वीकृत गर्ने	पालिकाकृषि विकास समिति
३	बार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम र कार्यान्वयन कार्यविधि छलफल गरी निर्णय प्रकृयाका लागि कार्यपालिका बैठकमा पेश गर्ने	आर्थिक विकास समिति
४	बार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम स्वीकृत गरी अनुमोदनका लागि नगर सभामा पेश गर्ने र कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि स्वीकृत गर्ने	पालिकाकार्यपालिका
५	स्वीकृत कार्यक्रमहरुको कार्यान्वयन संवन्धि क्षेत्र प्राथमिकीकरण, सुचना प्रशारण, प्रस्ताव आह्वान, प्रस्ताव संकलन तथा प्रारम्भिक मुल्याङ्कन	कृषि विकास शाखा
६	कार्यक्रम कार्यान्वयन क्षेत्र छनौट, प्रस्तावको अन्तिम मुल्याङकन तथा लाभग्राही छनौट	पालिकाकृषि विकास समिति
७	लाभग्राही सँग संझौता गर्ने	कृषि विकास शाखा
८	कार्यक्रम कार्यन्वयन सहजीकरण	कृषि विकास शाखा
९	कार्यक्रम कार्यान्वयन अनुगमन तथा मुल्याङ्कन	कृषि विकास शाखा र पालिकाकृषि विकास समिति

नोटः लाभग्राही छनौट गर्दा अन्य संघसंस्था सँग दोहोरपना (duplication) हुन नदिने तथा कार्यक्रम संचालनको कम्तिमा २ बर्ष अघि छनौट भई अनुदान पाएका लाभग्राही भन्दा अन्य लाभग्राहीलाई अनुदानको लागि प्राथमिकता दिईनेछ ।

१.३६ पालिकाकृषि विकास समिति सदस्यहरूबाट निरीक्षण/अनुगमन

कृषि उत्पादन उपभोक्ताहरू तथा कृषि विकास संग आवद्ध निकायहरूको समेत संलग्नता र सहभागिता जुटाई कृषि विकास कार्यक्रमलाई वढि प्रभावकारी वनाउन पालिका कृषि विकास समिति रहने व्यवस्था छ। सोही अनुरुप पालिकाप्रत्येक क्षेत्रहरूमा सञ्चालित कृषि विकास कार्यक्रमहरू उक्त समितिका सदस्यहरूबाट निरीक्षण तथा अनुगमन गरी गराई सञ्चालित कार्यक्रमलाई अरु वढी प्रभावकारी ढंगले अगाडि वढाउन यो कार्यक्रम तय भएको हो ।

उद्देश्य–

- पालिका कृषि विकास समितिका सदस्यहरूबाट नगरमा सञ्चालित कृषि विकास कार्यक्रमहरूको स्थलगत निरीक्षणबाट कृषकहरूको चाहना, समस्या र सम्भाव्यतावारे जानकारी लिनुको साथै सञ्चालन गरिएका कार्यक्रमहरूको सवल तथा निर्वल पक्षहरू माथि प्रत्यक्ष पृष्ठपोषण गरी/गराई कार्यक्रम कार्यान्वयमा प्रभावकारिता ल्याउनु ।
- सम्बद्ध निकायहरूको कार्यक्षेत्र तथा योजनामा समन्वय अभिबृद्धि गरी उक्त समितिलाई आगामी समयको लागि कृषि विकास कार्यक्रम निर्माणमा निर्णय गर्न सघाउ पुऱ्याउनु ।

कार्यविधि-

- पालिकामा सञ्चालित विभिन्न कार्यक्रमहरू मध्ये कुन कुन कार्यक्रमको निरीक्षण/अनुगमन भ्रमण गर्ने हो समितिको वैठकमा निर्णय गरी कार्यक्रम अनुसार अनुगमन निरीक्षण गर्न सकिनेछ ।
- यस भ्रमणको लागि उपलब्ध भएसम्म सरकारी गाडीको प्रयोग गर्ने र यसको लागि आवश्यक पर्ने इन्धन कार्यक्रममा स्वीकृत रकमबाट खर्च गर्नुपर्नेछ ।
- सरकारी गाडीको व्यवस्था हुन नसकेको अवस्थामा मात्रै मिनीवस या अन्य गाडी भाडामा लिन सकिनेछ ।

- अनुगमन भ्रमण गरेबापत समितिका सदस्यहरुलाई नियमानुसार भ्रमण भत्ता उपलब्ध गराउन सकिनेछ ।

खण्ड (ख) कृषि विकास कार्यक्रम अन्तर्गत
कृषि विकास शाखाले खर्च गर्ने नर्म्स

१. कृषि प्रसार कार्यक्रम
१.१ कृषक समूह
१.१.१ कृषक समूह गठन/पुनर्गठनका लागि निवेदन पेशः हुलाक टिकट रु १० ।-
१.१.२ नयाँ कृषक समुह गठन राजश्व दस्तुरः रु. २५० ।-
१.१.३ कृषक समुह नविकरण राजश्व दस्तुरः रु. १०० ।-

१.२**पा लका**स्तरीय कृषक तालिम

सि.नं.	नर्म्सको विवरण	इकाई	नर्म्स
१	समय अवधि	दिन	३
२	प्रशिक्षक वा कक्षा संचालन भत्ता (अधिकृत स्तर)	रु /कक्षा	६००
३	प्रशिक्षक वा कक्षा संचालन भत्ता (सहायक स्तर)	रु /कक्षा	५००
४	कार्यपत्र (अधिकृत स्तर)	रु /कक्षा	७००
५	कार्यपत्र (सहायक स्तर)	रु /कक्षा	६००
६	संयोजक भत्ता	रु /दिन	४००
७	सहयोगी भत्ता	रु /दिन	७००
८	प्रशिक्षार्थि भत्ता	रु /दिन	१०००
९	खाजा चियापान	रु/व्यक्ति/दिन	२००
१०	शैक्षिक सामग्री	रु/प्रशिक्षार्थि	१००
११	व्यवस्थापन (मार्कर, टेप, मेटाकार्ड, कार्डबोर्ड पेपर, व्यानर, प्रमाणपत्र, फोटोकपी आदी ।)	रु	५०००
१२	सहभागि कृषक	संख्या	१५ देखि २५ जना सम्म

१.३ घुम्ति स्थलगत कृषक तालिम

सि.नं.	नर्म्सको विवरण	इकाई	नर्म्स
१	समय अवधि	दिन	१-२
२	प्रशिक्षक वा कक्षा संचालन भत्ता (अधिकृत स्तर)	रु /कक्षा	६००
३	प्रशिक्षक वा कक्षा संचालन भत्ता (सहायक स्तर)	रु /कक्षा	५००
४	कार्यपत्र (अधिकृत स्तर)	रु /कक्षा	७००
५	कार्यपत्र (सहायक स्तर)	रु /कक्षा	६००
५	संयोजक भत्ता	रु /दिन	४००
६	सहयोगी भत्ता	रु /दिन	७००
७	प्रशिक्षार्थि भत्ता	रु /दिन	०
८	खाजा चियापान	रु/व्यक्ति/दिन	२००
९	शैक्षिक सामग्री	रु/प्रशिक्षार्थि	१००
१०	व्यवस्थापन (मार्कर, टेप, मेटाकार्ड, कार्डबोर्ड पेपर, व्यानर, प्रमाणपत्र, फोटोकपी आदी ।)	रु	२०००
११	सहभागि कृषक	संख्या	कम्तिमा १५ जना

१.४ उन्नत बीउ किट वितरण

बाली अनुसार पहाडमा बढीमा १ रोपनी र तराईमा बढीमा १.५ कट्ठा क्षेत्रफलमा उन्नत बीउ किट वितरण गर्न सकिने छ। प्याकिङ्ग खर्च लगायत सामग्रीहरुको लागि आवश्यक रकम स्थानीय जिल्ला दररेट अनुसार लागत अनुमान तयार गरी सोको आधारमा न्यूनतम लागत तोकि खर्च गर्न सकिने छ।

१.५ क्रप कटिङ
प्रति बाली कटानी स्थानीय जिल्ला दररेट अनुसार १ दिनको अदक्ष ज्यामी ज्याला बराबरको रकम खर्च गर्न सकिने। उपयुक्त सबैकार्यक्रमहरु विनियोजित बजेट र स्वीकृत कार्यक्रमको परिधि भित्र रही सञ्चालन गर्नु पर्ने छ।

क्र.सं.	विवरण	ईकाइ	नर्म्स
१	क्षतिपुर्ती बापत कृषकलाई बुझाउनुपर्ने रकम	१० वर्ग मिटर /प्रति बाली	३००
२	प्राविधिकलाई भत्ता (क्रप कटिङ्ग, थ्रेसीङ्ग, सुकाउने, तौलने आदी बापत)	१० वर्ग मिटर /प्रति बाली	३००

१.६ व्यावसायिक बगैंचा स्थापना

- सिकेचर र करौंतीको मूल्यमा कम्तीमा ५० प्रतिशत अनुदान र स्प्रेयरमा कम्तीमा ५० प्रतिशत अनुदान।

- एक हेक्टर क्षेत्रमा बगैंचा स्थापना गर्ने व्यक्ति या समूहलाई स्प्रेयर १, सिकचेर ५, प्रुनिङ्ग स (करौंती) ५ वटासम्मको मूल्यमा अनुदान दिने र १.० हे. भन्दा कम क्षेत्रफलमा बगैंचा स्थापना गर्दा प्रत्यके ५ रोपनीको लागि एक थान सिकेचर र एक थान करौंतीको लागि कम्तीमा ५० प्रतिशत अनुदान दिने।

- व्यावसायिक बगैंचाको क्षेत्रफल पहाडमास्याउ, नास्पाति, हलुवावेद, आरु, आरुवखडा आदिको लागि ५ रोपनी, क्षेत्रफल निर्धारण गरिएको छ।

१.७ च्याउ उत्पादन
१.७.१ च्याउ उत्पादन प्रदर्शन
कन्ये च्याउ- प्रति प्रदर्शनको लागि आवश्यक पर्ने सामग्रीहरु पराल, प्लाष्टिक, च्याउको बीउ आदिमा शत प्रतिशत अनुदान दिने। यसको लागि वढीमा रु. १०००।- सम्म खर्च गर्न सकिने। अन्य आवश्यक सामग्रीहरु जस्तै इन्धन, श्रम आदि कृषकले नै व्यहोर्ने।
गोब्रे च्याउ- सञ्चालन गरिनेप्रति प्रदर्शन (६० वर्ग फीट) आवश्यक सामग्रीहरु पराल, एमोनियम सल्फेट, यूरिया, डि.ए.पी., कृषि चुन, च्याउको बीउ, विषादी औषधि आदिमा शत प्रतिशत अनुदानमा सञ्चालन गरने र यसको निमित्र प्रति प्रदर्शन रु. १२५०।- सम्म खर्च गरी सञ्चालन गर्ने। अन्य आवश्यक सामग्रीहरु कृषक आफैले व्यहोर्ने।

१.७.२ च्याउ बीउ वितरण
कृषक समूह गठन भएको वा च्याउ उत्पादन पकेट क्षेत्रका कृषकहरुलाई च्याउको बीउको मूल्यमा कम्तीमा ५० प्रतिशत अनुदान दिन सकिनेछ।
१.८ माटो परिक्षण शिविर सञ्चालन

- चियापान, ब्यानर, स्टेसनरी ब्यवस्थापन आदिको लागि कृषि विकास शाखाले खर्च व्यवस्था गर्ने रु. २०००।००

- माटो परिक्षण प्रयोगशालाले १०० वटा माटोका नमूना परीक्षणका लागि आवश्यक रि-एजेन्ट खरिद रु. ६६००।०० र इन्धन आदिका लागि रु. ५,०००।-

१.९ भ्रमण कार्यक्रम
१.९.१ अन्तरजिल्ला कृषक भ्रमण

सि.नं.	नर्म्सको विवरण	इकाई	नर्म्स
१	अवधि (कृषक आफनोवडाबाट भ्रमण शुरु गर्न, सदरमुकाममा भेला हुन र फर्कन बाटोको म्याद बाहेक)	दिन	३-७
२.	सहभागी कृषक	जवान	३०-३५

३.	बस रिजर्भेशन भाडा तथा व्यवस्थापन	रु./दिन	३०,०००।-
४.	दैनिकि भत्ता कृषकहरुलाई	रु./कृषक/दिन	१००० ।-
५.	दैनिकि प्राविधिक भत्ता अधिकृत स्तर	रु./प्राविधिक/दिन	१६०० ।-
६.	दैनिकि प्राविधिक भत्ता सहायक स्तर	रु./प्राविधिक/दिन	१२०० ।-
७.	दैनिकि प्राविधिक भत्ता कार्यालय सहयोगी स्तर	रु./प्राविधिक/दिन	१००० ।-
८.	अन्य व्यवस्थापन (ब्यानर, परिचय पत्र, स्टेशनरी सामग्री आदी)	१०,०००।-	१०,०००।-

१.१० कृषि प्राविधिक तथा कृषि विकास समिति सदस्यहरुबाट कार्यक्रम निरीक्षण/अनुगमन

- ➢ सरकारी गाडीको व्यवस्था हुन नसक्ने अवस्थामा गाडी भाडाको लागि रु. १५,०००।-
- ➢ सहभागीहरुलाई भत्ता
- ➢ ✓ रु. १२००।-/ब्यक्ति/दिन – अधिकृत स्तरीय
- ➢ ✓ रु. १०००।-/ब्यक्ति/दिन – सहायक स्तरीय
- ➢ ✓ रु.७००।-/ब्यक्ति/दिन – कार्यालय सहयोगी स्तरीय
- ➢ चियापान रु. २००/ब्यक्ति/दिन
- ➢ स्टेशनरी रु. १००।-/ब्यक्ति

- अन्य खर्च तथा व्यवस्थापन रु. १,०००।-

कार्यालय/शाखा/संघ सस्था

- ➢ यस कार्यविधि निर्देशिकामा जे जस्तो उल्लेख भएता पनि संघिय संरचना कार्यन्वयन भएपछि लागु भएका कार्यालय/शाखा/संघ संस्थाहरुको हकमा यसै कार्यविधिमा उल्लेख भए अनुसार र खारेज भएका साविक कार्यालयहरुको हकमा उप्रान्त उक्त कार्यालयहरु सँग सम्बन्धित भई स्थापना भएका कार्यालय/शाखा वा उक्त अर्न्तगतका कार्यालयहरुले यस कार्यविधि अनुसार कार्यक्रम कार्यन्वयन गर्न गराउन सकिने छ ।

निर्देशिका तथा नर्म्स

- ➢ यस कृषि विकास कार्यक्रम कार्यन्वयन निर्देशिका तथा नर्मस्, २०७४ कृषि विभाग, कृषि प्रसार निर्देशनालयले तयार गरेको निर्देशिका "कृषि प्रसार कार्यक्रम कार्यान्वयन निर्देशिका तथा नर्म्स २०७२/२०७३" तथा अर्थ मन्त्रालयको कार्यालय संचालन निर्देशिका, २०७३ लाई श्रोत आधार वनाई तयार गरेको छ ।

निर्देशिका तथा नर्म्सको संशोधन

- ➢ यस निर्देशिका तथा नर्म्समा जे जस्तो उल्लेख भएतापनी उप्रान्त आवश्यकता अनुसार गाउँकार्यपालिकाको बैठकबाट संशोधन गर्न सकिनेछ ।